

- Starting of new party projects supported by oligarchic groups in view of forthcoming local elections and possible early parliamentary elections.

On the whole party system in Ukraine now retains features of the system of moderate pluralism, with restrictions imposed in armed conflict with Russia.

The main dividing line in the party system lies between the ruling coalition and the opposition, primarily on the basis of attitude to the conflict in the Donbass and the socio-economic policy of the government, including action against oligarchic groups that support the opposition. Meanwhile, there is tension within the coalition, depending on the willingness of the parties to bear joint responsibility for the social consequences of unpopular social and economic policy of the Government.

The direction of further evolution of Ukraine's party system depends on several factors that are difficult to predict.

However, the nature of electoral preferences and socio-political orientations of citizens of Ukraine give grounds for the conclusions of existing of public request for a patriotic party of pro-European orientation(center-right), and for the center-left parties,as well as for populist and, to some extent, radical parties.

Based on these requests, Ukraine`s party hypothetically can evolve towards a system of “two and a half” parties (or blocks), where the “poles” of the system will be powerful center-rightand center-left forces.

Key words: political parties, party systems, social cleavages.

УДК 330

О. О. ПИЛИПЧЕНКО

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ

Встановлено існуючі наукові трактування терміну «тіньова економіка». Уточнено змістовну суть поняття тіньова економіка. Визначено причини виникнення тіньової економіки та запропоновані шляхи розробки і введення в дію єдиної політики по боротьбі з тіньовою економікою.

Ключові слова: тіньова економіка, причини тіньової економіки, подолання тіньової економіки.

© ПИЛИПЧЕНКО Олег Олександрович – старший слідчий з особливо важливих справ Слідчого управління фінансових розслідувань МГУ ДФС – ЦО з обслуговування великих платників

Пилипенко О. А. Теневая экономика: понятие, причины возникновения и пути преодоления

Установлены существующие научные трактовки термина «теневая экономика». Уточнено содержательную суть понятия теневая экономика. Определены причины возникновения теневой экономики и предложены пути разработки и введения в действие единой политики по борьбе с теневой экономикой

Ключевые слова: теневая экономика, причины теневой экономики, преодоления теневой экономики.

Pylypchenko Oleg. Shadow economy: concept, reasons of origin and way of overcoming

In the article existent scientific interpretations of term are set «shadow economy». Rich in content essence of concept is specified shadow economy. Reasons of origin of shadow economy are certain and the ways of development and introduction to the action of single policy are offered on a fight against a shadow economy

Key words: shadow economy, reasons of shadow economy, overcoming of shadow economy.

Тіньова економіка пронизує всі сфери життєдіяльності людини. На нинішньому етапі існування людства вона впливає на проходження всіх стадій відтворювального процесу, формує сучасний економічний ринок. Без урахування тіньового сектора економіки практично неможливо здійснювати достовірне прогнозування макроекономічного розвитку. Тіньова економіка займає фундаментальне місце в економічній діяльності, впливаючи при цьому на процеси модернізації та глобалізації, які відбуваються в усьому світі.

В Україні у зв'язку з тривалою політичною й економічною кризами увесь час зростає і розширюється тіньова економічна діяльність, збільшується кількість корупційних зв'язків. Поточний період може бути охарактеризований як час посилення в Україні «тіньового капіталізму», основними ознаками якого є інституціоналізація тіньової економіки, повне її переплетення з легальною господарською діяльністю. Незабаром економіка України може досягти рівня, коли зупинити тіньові процеси цивілізованими методами стане практично неможливо.

В існуючих умовах дослідження розвитку й сутності тіньової економіки, зниження її активності, вироблення напрямів для її дезактивації в економіці України є актуальним і значущим завданням.

Питання, які стосуються причин існування, розвитку та появи тіньової економіки, постійно є об'єктом уваги вітчизняних та зарубіжних науковців.

Виявленням впливу тіньової економіки як дестабілізуючого фактору на господарську систему держави, займались: Б. Свенсон, Г. Гросман, Д. Кауфман, Е. Файге, Л. Хофман, М. Ромер, О. Турчинов, Т. Корягіна, Ю. Лагов, Є. Сатерленд та ін. Питаннями моделювання тіньових проявів та проблемам масштабів тіньової діяльності, присвячували свої дослідження З. Варналій, С. Ковалев, Ю. Лагов, О. Подмазко та ін. Механізми функціонування транснаціональної тіньової економіки досліджували М. Вербенський, В. Кунцевич, В. Предборский, А.А. Семенов та ін.

Але на сьогодні, незважаючи на чисельні наукові праці присвячені тіньовій економіці, події на Україні та викликаний цим сплеск росту тіньового сектору економіки зумовлює потребу в подальших поглиблених дослідженнях у даному напрямку. Актуальним залишається питання вироблення універсального державного механізму протидії тіньовій економіці.

Розглядаючи тіньову економіку слід зауважити, що досі не існує єдиного визначення даного феномена, незважаючи на те, що досліджується вона вже багато десятиліть. Вченим різних сфер діяльності не вдається чітко окреслити причини виникнення тіньової економіки та описати механізм її відтворення. Багато в чому сформована ситуація пояснюється тим, що, по-перше, в сучасному суспільстві існує безліч форм господарської діяльності, які не потрапляють в офіційну статистику і не вкладаються в рамки існуючого законодавства; по-друге, вчені, які намагаються охарактеризувати дане явище користуються різними методами та критеріями дослідження; по-третє, тіньову економіку досліджують науковці, представники різних сфер знань; по-четверте, одні вчені роблять наголос на її практичному осмисленні, інші – на теоретичному.

Слід зазначити, що будь-яка, навіть найбільш благополучна економіка розвинених країн, таких як Великобританія, США, Франція, Швейцарія та інших, містить в собі певну частину, яка не «вписується» в рамки законодавства. Але вченим так і не вдається до кінця з'ясувати, що ж таке тіньовий сектор економіки. Наприклад, С.О. Потокіна вважає, що тіньова економіка – це та складова господарської системи, яка забезпечує задоволення особистих потреб людей (але не суспільства), шляхом створення і використання різних благ, з метою отримання доходів, які не враховуються державними органами¹.

Ф. Шнейдер, вважає, що тіньова економіка – це різноманітні господарські дії, які впливають на створення (зростання) офіційного

ВВП, але які безпосередньо не реєструються, не вимірюються або не декларуються².

Схожої точки зору дотримуються В. А. Предборський та В. П. Кунцевич. На думку даних науковців, тіньова економіка є частиною народного господарства, в рамках якої здійснюються ділові операції, що лежать поза правовим полем. В силу нелегальності продукція, вироблена в тіньовому секторі, повністю або частково приховується економічними агентами від офіційного обліку³.

На думку М. А. Сажиної та Г. Г. Чибрикова, тіньова економіка – це виробництво товарів і надання послуг населенню за плату, яка не відображається в офіційній статистичній звітності, що, з правової точки зору означає як дозволені, так і недозволені законом види діяльності⁴.

О. О. Шапуров розглядає тіньову економіку як приховану економічну діяльність в обхід діючих законодавчих актів і державних нормативів, сукупність неконтрольованих державою, нерегламентованих та протиправних видів економічної діяльності⁵.

С. М. Нікітін, М. П. Степанова та Є. С. Глазова приходять до висновку, що тіньова економіка – це ринкове виробництво товарів та послуг, як заборонених, так і не заборонених законодавством, що не враховується офіційною статистикою національного продукту і не пов'язане з будь-якими зобов'язаннями зі сплати податків державі⁶.

Т. О. Каратаєва у своєму дослідженні приходиться до висновку що під тіньовою економікою слід розуміти укриття від держави доходів і будь-яку діяльність, що приносить прибуток злочинним організаціям та заборонену законом не тільки в економічній сфері, але і в інших сферах, та яка не відображена в офіційній статистиці⁷.

Цікавої точки зору дотримується О. Р. Дивеев-Кириленко, який вважає, що тіньова економіка – це негативне явище у соціально-економічному житті країни, визнанні її іміджу⁸. Як явище тіньову економіку схожим чином розглядає і З. С. Варналій. На думку науковця, тіньова економіка є складним явищем, що є сукупністю неконтрольованих і не регульованих як протиправних так і законних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності, які мають на меті незаконне (неофіційне) отримання доходу⁹.

Слід зазначити, що перераховані вище визначення поняття «тіньова економіка», є лише незначною частиною всіх існуючих дефініцій даного явища. Але незважаючи на це, можна визначити основні точки зору, на підставі яких аналізується й досліджується сутність тіньової економіки: економічну, юридичну, статистичну та етичну.

Економічна точка зору. Дана точка зору передбачає, що основним фактором вивчення тіньової економіки є її вплив на структуру економіки та економічну політику, ефективність використання економічних ресурсів, розробка методів її вимірювання та оцінки.

З економічної точки зору дослідники аналізують тіньову економіку на глобальному рівні, макро і мікрорівнях.

Юридична точка зору. З юридичної точки зору тіньовими можна назвати економічні процеси, які розходяться з правовими нормами. Явища тіньової економіки розглядаються як особлива сфера поведінки, що відхиляється від загальноприйнятих, найбільш поширених і ustalених норм.

Особлива увага при вивченні тіньової економіки з юридичної точки зору приділяється дослідженню таких форм економічної діяльності, які спричиняють настання різних видів юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної та ін.). Також вивчаються правові засоби боротьби з такими формами економічної діяльності.

Статистична точка зору. Згідно даної точки зору основним фактором вивчення тіньової економіки є її цифрові дані, точніше, їх відсутність в офіційній статистиці. Тут використовується підхід, згідно з яким тіньова економіка – це всі види економічної діяльності, які офіційно не враховані, тобто не відображені в офіційній статистиці (економіка, прихована від статистичного обліку)¹⁰.

На підставі статистичної точки зору поняття тіньова економіка визначається, виходячи з основної мети системи національних рахунків (СНР) – максимально точного обліку всіх видів економічної діяльності, що забезпечують реальний вклад у виробництво валового внутрішнього продукту (ВВП)¹¹.

З етичної точки зору тіньовою можна назвати економічну діяльність, що порушує моральні норми, які вважаються загальноприйнятими в економічних відносинах.

Можливі й інші точки зору та підходи до визначення сутності тіньової економіки. Наприклад, Д. В. Морозова¹², до вищезазначених точок зору додає соціологічний, кібернетичний, міждисциплінарний та історичний підходи визначення сутності тіньової економіки.

Ми вважаємо, що основне дослідження тіньової економіки повинно проводитися з економічної точки зору, оскільки тіньова економіка, по-перше, впливає на економічний сектор держави, а по-друге – на соціальну сферу й сектор державного управління. Також, на першість економічного чинника вказує те, що тіньова економіка виникла одночасно з товарно-грошовими відносинами. Тіньова економіка – це

зворотна сторона легальної економіки держави, й існує вона стільки ж століть, скільки існує сама держава. Наприклад, з'явилася держава з державними службовцями – відразу ж з'явилася корупція; як тільки держава почала збирати податки, знайшлися ті, хто не хотів їх сплачувати й ухилявся від сплати; з'явилися кордони держав – з'явилися контрабандисти і так далі.

З розвитком держав змінювалися й методи боротьби з тіньовою економікою. Наприклад, до утворення національних правових систем основною протидією недобросовісній господарській практиці була релігійна мораль. Етичні норми виходили на перший план і норми поведінки формувалися на основі релігійних заповідей. З появою держави основним інструментом боротьби з тіньовою економікою стали її інститути та державне законодавство.

У чому ж причина розвитку та поширення тіньової економіки?

На наш погляд, першопричиною появи тіньової економіки в світі стали обмеження ринку та природа ринкових відносин. Ринкові обмеження можуть на певний час придушити бажання «зірвати куш», але не усунути його повністю. Допоки прагнення до матеріальних благ буде переважати над духовними благами, людина буде ставити свої корисливі інтереси вище інтересів інших осіб або держави. Тіньова економіка та її функціонування забезпечують виграш окремим групам, але загалом суспільство в особі держави, звичайно, програє. Таким чином, стимули до розвитку тіньової економіки залежать від того, наскільки конфліктними є відносини між суспільством в цілому та окремими його членами. В Україні даний конфлікт перебуває на поверхні, підтвердженням цього були революції 2004 і 2014 років і ланцюжок подій, який послідував за ними.

За весь період існування України її головною проблемою, що спровокувала зростання тіньової економіки, стала безсистемність і непослідовність трансформаційних процесів, які проводяться керівництвом країни в економічній та соціальній сферах. Також можна відзначити й інші фактори: «непрозорість» грошових потоків, особливо у сфері зовнішньоекономічних відносин, ускладнених відсутністю контролю за фінансово-економічними процесами; неефективна, а іноді й суперечлива практика роботи правоохоронних органів країни щодо захисту прав і свобод підприємців тощо.

Тіньовій економіці в Україні також сприяли недосконалість і нестабільність законодавства та нормотворчості, які дозволяють тлумачити окремі положення та правила у прямо протилежному значенні; засилля бюрократів, які вимагають великих хабарів; свавілля

і перевищення повноважень державною та місцевою владою й незахищеність підприємців; велика кількість і розміри податків – податковий тиск сягає 75 %; надто велика кількість різного роду пільг, ліцензій тощо; недосконалість процесу формування та виконання державного бюджету; недосконалість, неефективність та зловживання у сфері управління державним майном; нерозвиненість ринкової інфраструктури¹³; неефективне адміністрування податків¹⁴; неефективність функціонування судової та правоохоронної системи¹⁵; низький рівень заробітної плати у державному секторі економіки¹⁶; відсутність історичної практики дотримання норм та моральних стандартів законослухняної поведінки під час провадження господарської діяльності та сплати податків у суб'єктів господарювання та громадян¹⁷.

До цих причин ще можна додати ряд наступних: зuboжіння населення на тлі несправедливого збагачення обмеженої групи осіб; формування в економіці значного кримінального сектора; формування у громадян правового нігілізму; формування світогляду вседозволеності та продажності; сповідування представниками влади подвійних, а то й потрійних моральних стандартів та ін.

Аналізуючи перераховані вище фактори, можна стверджувати що зменшення рівня тіньової економіки для України є дуже трудомісткою справою і вимагає колосальних затрат як усього суспільства, так і кожного його представника. Тому, для початку, потрібно хоча б обмежити поширення тіньової економіки, а вже потім використовувати це згубне явище всіма способами і засобами.

В Україні необхідно розробити і ввести в дію єдину політику по боротьбі з тіньовою економікою. При цьому ця боротьба повинна вестися на всіх рівнях державної структури. На наш погляд, можна виділити наступні складові такої політики:

1. Створення системи антикризового регулювання та системи державного антимонопольного регулювання.

2. Фінансове оздоровлення економіки шляхом залучення заощаджень населення у ринкові процеси.

3. Проведення податкової реформи з метою зниження не тільки загальної кількості податків, але й скорочення ставок оподаткування.

4. Децентралізація влади та обмеження державного регулювання економічних процесів.

5. Вдосконалення органів державної влади з метою зміцнення організаційних, матеріальних, інформаційних, професійних, правових, наукових та інших основ їх функціонування.

6. Контроль за дотриманням діючих норм законодавства та обмеження постійного внесення змін до існуючих законів та кодексів.

7. Кратне підвищення зарплат державним службовцям, введення для них та їх сімей пільг. Одночасно з цим – введення жорстких санкцій за порушення державними службовцями законів.

8. Боротьба з проявом правового нігілізму, формування в суспільстві політичної та податкової культури, а також негативного ставлення до тіньової економіки в будь-яких її проявах.

9. Забезпечення сталого та гармонійного зростання продуктивних сил, модернізація вже існуючих та впровадження нових технологій на основі прискорення науково-технічного прогресу.

Важливість проблеми пов'язана з масштабами тіньової економіки в Україні, а також із тим фактом, що вона може вирішуватися лише в тісному зв'язку з комплексом інших завдань, підводить нас до висновку про те, що політика державного впливу на «тіньову» економіку повинна знайти відображення в загальній стратегії соціально-економічного розвитку України.

Таким чином, виходячи з нашого наукового дослідження можна зробити висновок, що тіньова економіка є зворотною стороною легальної економіки, вона «вбудована» в офіційну господарську діяльність суспільства і спрямована на незаконний перерозподіл доходів, на максимальне отримання незаконного прибутку.

Виділимо критерії, які дозволяють інтерпретувати економіку як тіньову: по-перше, це здійснення діяльності, яка не контролюється офіційно і приховується від контролюючих органів суб'єктами підприємництва, по-друге – отримання вигоди у формі незаконного привласнення економічних благ та прав на економічні блага.

Масштаби розвитку тіньових відносин у багатьох країнах, у тому числі й в Україні, свідчать про виникнення усвідомленої необхідності дослідження даної сфери економіки. Сутність і причини тіньової економіки, описані в цьому дослідженні, дають підстави вважати, що їх вивчення є необхідним для розуміння сучасного світу і, особливо, тієї ситуації, яка нині склалася в Україні.

1. *Потокина С. А.* Институциональные формы и методы нейтрализации «теневой» экономики в России : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Потокина С. А. – Тамбов, 2003. – С. 29. 2. *Schneider F.* Shadow Economies: Size, Causes, And Consequences / F. Schneider, D. H. Enste // Journal of Economic Literature [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economics.uni-linz.ac.at/members/Schneider/files/publications/JEL.pdf>. 3. *Предборский В. А.* Детенизация экономики на

основе биполярной модели общественной организации / В. А. Предборский, В. П. Кунцевич // Вопросы регулирования экономики. – 2010. – Т. 1. – № 4. – С. 31. **4. Сажина М. А.** Основы экономической теории : учебное пособие / М. А. Сажина, Г. Г. Чибриков. – М. : Экономика, 1995. – С. 195. **5. Шапуров О. О.** Економічні аспекти тіньової економіки / О. О. Шапуров // Економіка та держава. – 2012. – № 10. – С. 27. **6. Никитин С. М.** Теневая экономика и налогообложение / С. М. Никитин, М. П. Степанова, Е. С. Глазова // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 2. – С. 30. **7. Каратаева Т. А.** Экономические и правовые особенности проблемы теневой экономики в Республики Саха (Якутия) : дисс. ... канд. экон. наук / Каратаева Т. А. – Якутск, 2002. – С. 9. **8. Дивесв-Кириленко О. Р.** Тіньова економіка та її вплив на розвиток малого і середнього підприємництва в Україні / О. Р. Дивесв-Кириленко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3 (41). – С. 19. **9. Варналій З. С.** Теоретичні засади детінізації економіки України / З. С. Варналій // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – № 1. – С. 47. **10. Каратаева Т. А.** Цит. работа. **11. Кравченко М. В.** Тіньова економіка як самоорганізована явище в системі соціально-економічних відносин суспільства: підходи до вивчення / М. В. Кравченко // Управління проектами та Розвиток виробництва : збірник наукових праць. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – № 2 (42). – С. 37. **12. Морозова Д. В.** Теневая экономика в воспроизводственном процессе : дис. ... канд. экон. Наук : 08.00.01 / Морозова Д. В. – М., 2012. – С. 27-28. **13. Василенко Ю. В.** Дещо про тіньову економіку України / Василенко Ю. В. – К., 2008. – С. 144. **14. Турчинов О.** Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / Турчинов О. – К. : Артєк, 1995. – С. 157. **15. Зінов'єв Ф.** Держава та тіньова економіка / Ф. Зінов'єв // Держава та регіони. Серія: «Економіка та підприємництво», 2009. – № 4. – С. 98. **16. Старцев Ю. К.** Сутність та причини виникнення тіньової економіки / Ю. К. Старцев // Управління ризиком. – 2013. – № 21 (161). – С. 127. **17. Мандибура В.** Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження [Електронний ресурс] / В. Мандибура. – Режим доступу : <http://elib.info/book.php?id=1116673847&p=0>.

Pylypchenko Oleg. Shadow economy: concept, reasons of origin and way of overcoming

It was certain in the article, that a shadow economy pierces all spheres of vital functions of man. On the present stage of existence of humanity it influences on passing of all stages of reproductive process, forms a modern economic market. Without the account of shadow sector of economy it is practically impossible to carry out reliable prognostication of macroeconomic development.

The shadow economy as a complex phenomenon with numerous varieties is an essential component of the economic system. Its dominant characteristics are latency, adaptability, structuring, duality, emergency, ability to self-organization, selective ig-

noring legislation, stochasticity of evolution and others. Property of the system is appeared in that fact that separate entities and social groups interact with each other in the shadow relations.

In Ukraine in connection with protracted political and economic crises all time shadow economic activity grows and broadens, the amount of corruption connections is increased. A current period can be described as time of strengthening in Ukraine of «shadow capitalism» the basic signs of which is institucionalizaciya of shadow economy, its complete interlacing with legal economic activity. Soon the economy of Ukraine can attain a level, when to stop shadow processes it will become practically impossible with the civilized methods.

In the existent terms of research of development and essence of shadow economy, decline of its activity, making of directions, for its decontamination in the economy of Ukraine is an actual and meaningful task.

Carrying out the analysis of shadow economy we defined that diminishing of level of shadow economy for Ukraine was very labour intensive business and requires the huge expenses of both all society and every his representative. Therefore, first, it is needed even to limit distribution of shadow economy, and already then to eradicate this phenomenon all methods and facilities. Shadow and formal institutions are partial substitutes according to relation with each other. The shadow economy is always and everywhere acts as opponent to formal system, but the antithesis to the formal economy is the only underground (criminal) part, but not all components. In periods of crisis and transformation the hidden shadow sector performs stabilizing and stimulating functions for the whole economy. However, for the long term the benefits of a temporary shadow segment are offset by negative consequences for economic growth. The resulting effect of shadow activities on the development of the whole society is contradictory and ambiguous. The vector of further development of the national economy generally depends on the nature of the interaction between the official and shadow system.

In the article there was the offered necessity of development of single policy on a fight against a shadow economy. Thus this fight must be conducted on all levels of state structure.

Importance of problem is related to the scales of shadow economy in Ukraine, and also with by a circumstance that it can decide only in close connection with the complex of other tasks, tricks into us to the conclusion that the policy of state influence on a «shadow» economy must find a reflection in general strategy of socio-economic development of Ukraine.

Thus, it is possible to draw conclusion coming from our scientific research, that a shadow economy is the back of legal economy, it is «built-in» in official economic activity of society and directed on the illegal redistribution of profits, on the maximal receipt of illegal income.

By us criteria which allow to interpret an economy as shadow were selected: at first, it is realization of activity which is not controlled officially and hides from supervisory organs business entities, secondly is a receipt of benefit in form misappropriation of the economic blessings and rights on the economic blessings.

Scales of development of shadow relations in many countries, including in Ukraine, testify to the origin of the realized necessity of research of this sphere of economy. Essence and reasons of shadow economy, described in the article, ground to consider that their study is a necessity for understanding of the modern world and, especially, that situation which was presently folded in Ukraine.

Key words: shadow economy, reasons of shadow economy, overcoming of shadow economy.

УДК: 321:791.43

М. О. КАЦУБА

ФАКТОРИ ВПЛИВУ КІНОМИСТЕЦТВА НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Розглянуто кіномистецтво в контексті його впливу на політичні процеси через формування політичних поглядів та ідеологічних переконань мас. Виявлені особливості художнього кіно як сучасного техногенного мистецтва, завдяки яким воно чинить психологічний вплив на глядача та виступає ретранслятором закладених у кінофільм ідеологічних штампів, стереотипів та уявлень про протікання політичної реальності.

Ключові слова: *художнє кіно, кіномистецтво, політичний вплив, політичний процес.*

Кацуба Н. А. Факторы влияния киноискусства на политические процессы

Рассматривается киноискусство в контексте его влияния на политические процессы через формирование политических взглядов и идеологических убеждений масс. Выявлены особенности художественного кино как современного техногенного искусства, благодаря которому оно оказывает психологическое воздействие на зрителя и выступает ретранслятором заложенных в кино-

© КАЦУБА Микита Олександрович – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка